

загинуло 360–380 тисяч, ще понад мільйон досі вважаються зниклими безвісти.

Радянські військові у німецькому полоні, 1942. Фото: Bundesarchiv / CC BY-SA 3.0 de

Сумарно смертність у радянських трудових таборах оцінюється приблизно 35%. Точнішу цифру назвати важко: система обліку військовополонених була погано налагоджена. Далася взнаки й протяжність полону в часі: останні з німецьких військовополонених повернулися додому лише 1952 року. Для порівняння, смертність німецьких солдатів у полоні країн-союзників становила від 0,03 до 2,7 %.

Після Другої світової війни становище військовополонених загалом поступово начебто покращується. Їм допомагають і міжнародне право, і зростання цінності людського життя, і нові канали розповсюдження інформації – приховати відомості про військові злочини наразі важче.

Але повністю викоринити порочну практику знущань над противником, що здався, не виходить навіть у 21 столітті, прикладом чого служать дії російських інтервентів.

Шармар Ольга Михайлівна,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Збройна агресія РФ проти України, черговий етап якої розпочався 24 лютого 2022 р., поставила на порядок денний приведення у відповідність до реалій воєнного стану низку проблем, зокрема і тих, які стосуються національного законодавства в частині тлумачення статусу військовополонених та особливостей кримінальної відповідальності цих осіб.

Перш ніж перейти до розгляду питання поняття військовополоненого та його статусу, необхідно зазначити, що події Першої світової війни сформували необхідність розробки норм, які б регулювали стан військового полону. Це зумовило прийняття 27 липня 1929 р. Конвенції про поліпшення долі поранених та хворих у регулярних арміях та Конвенції про поводження з військовополоненими. Ці документи стали частиною Женевської конвенції – міжнародного договору, який

закріплює у міжнародному праві норми щодо гуманного ставлення під час війни.

Після закінчення Другої світової війни 12 серпня 1949 р. на Дипломатичній конференції ООН, що відбулася в Женеві з 21 квітня по 12 серпня 1949 р. були підписані і набрали чинності 21 жовтня 1950 р. [1]. Женевські конвенції про захист жертв війни – міжнародні багатосторонні угоди в галузі законів і звичаїв війни, спрямовані на захист жертв збройних конфліктів. Вони охоплюють чотири універсальних міжнародних договори: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі; Конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими визначає військовополонених як осіб, які потрапили в полон до супротивника та належать до однієї з таких категорій:

1. Особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення чи добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил.

2. Членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; с) вони носять зброю відкрито; д) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

3. Членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує.

4. Осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку.

5. Членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

6. Жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Ратифікація Женевської конвенції відбулася Указом постанови ВР УРСР від 03.07.1954 р. і набула чинності 03.01.1955 р. Положення Конвенції застосовуються не лише в мирний час, а й в усіх випадках: оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них; часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір. В українському законодавстві визначення поняття військовополонених надано в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, яка була затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164, зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства оборони № 514 від 10.10.2018 (далі – Інструкція) [2].

Військовополоненими є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1) особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;

2) члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо ця територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; вони носять зброю відкрито; вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни;

3) члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; особи, які супроводжують збройні

сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком (додаток 2);

4) члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

5) жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

У разі вчинення військовополоненим воєнного злочину його дії необхідно кваліфікувати за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв ведення війни». Цей злочин згідно з Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (розділ 8) відноситься до серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), які є воєнними злочинами. Серйозні порушення норм МГП є воєнними злочинами. Серйозними порушеннями МГП є: серйозні порушення, направлені проти людей; серйозні порушення, направлені проти майна; серйозні порушення, вчинені шляхом віроломного використання міжнародно-визнаних розпізнавальних емблем (знаків) і сигналів.

До серйозних порушень МГП, направлених проти людей, належать: навмисне вбивство, катування та нелюдське поводження; навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва чи нанесення шкоди здоров'ю людини; напад на осіб, які знаходяться під захистом МГП; здійснення нападу невибіркового характеру, коли відомо, що це стане причиною людських втрат серед цивільного населення і спричинить збиток цивільним об'єктам; напад на небезпечні установки і споруди, якщо відомо, що це спричинить надмірні втрати серед цивільного населення або значні збитки цивільним об'єктам; напад на місцевості, що не обороняються, та демілітаризовані зони; неправомірний напад на культурні цінності, які чітко

розпізнаються; проведення на людях медичних, біологічних або наукових експериментів; нелюдське поводження, яке супроводжується приниженням гідності людини, у тому числі застосування практики апартеїду, геноциду та інших дій, які ґрунтуються на расовій дискримінації; взяття заручників; здійснення актів терору; незаконне позбавлення волі (арешт); наказ не залишати нікого в живих; депортація чи незаконне переміщення населення окупованої території (як в межах цієї території, так і поза нею); переміщення державою-окупантом частини власного цивільного населення на окуповану територію; позбавлення права на неупереджене та належне судочинство; примус до служби у збройних силах противника; обмеження доступу населення до їжі, води; застосування заборонених видів зброї; використання «живих щитів»; вербування до складу збройних сил або використання у воєнних діях дітей віком до п'ятнадцяти років тощо.

Як серйозні порушення, направлені проти майна, кваліфікуються не виправдані військовою необхідністю дії: великомасштабне руйнування майна; присвоєння майна у великих розмірах; знищення або розграбування власності противника; віддача на розграбування населеного пункту або місцевості тощо.

Як серйозне порушення розглядається віроломне використання розпізнавальних емблем (знаків, сигналів), якими позначаються особи і об'єкти, що користуються захистом МГП.

Щодо військовополонених, які не вчинили воєнних злочинів, кримінальна відповідальність не настає. Такі особи відповідно до положень міжнародного гуманітарного права підлягають поміщенню у відповідні табори для військовополонених і, з огляду на імунітет комбатанта, не несуть індивідуальної відповідальності ні за незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, ні за участь у збройних нападах, ні за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, ні за незаконне перетинання державного кордону України [3, с. 174].

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

2. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17?find=1&text>.

3. Хавронюк М. І. Щодо кримінальної відповідальності військовополонених, яких утримує Україна. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2022. 310 с. С. 172–6.

Шильке Катерина Андріївна,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра Донецького державного
університету внутрішніх справ;

Озерна Ірина Вікторівна,

доцент кафедри державно-правових
дисциплін та публічного управління
Донецького державного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук

СТАН ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ НОРМ І СТАНДАРТІВ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Сьогодні в світі діє система принципів міжнародного права, що встановлюють основоположні цінності, які не повинні порушуватися у воєнних конфліктах.

На міжнародному рівні виробилася значна нормативна база правового регулювання воєнних дій, яка є потужним регулятором відносин та гарантує певний рівень безпеки на міжнародному рівні та гарантії статусу військовополонених [1, с. 218].

Сучасну нормативну правову базу захисту прав людини в збройних конфліктах формує ціла низка міжнародних актів. Україна ратифікувала Женевську Конвенцію в 1954 році, а Додаткові протоколи I і II до неї – 25 січня 1990 р.

Міжнародне гуманітарне право є одним із найпотужніших інструментів, за допомогою яких відбувається забезпечення безпеки і гідності людей під час воєнних дій. Отже, виконавча влада несе основну відповідальність за належну імplementацію та дотримання зобов'язань України з міжнародного гуманітарного права, після того як Верховною Радою України